

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI AHLOQIY TARBIYALASHDA XALQ MAQOLLARIDAN FOYDALANISH

Umarova Marhamat Xayrullayevna
Toshkent shahar Olmazor tumani

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10323649>

Аннотация: В данной статье собрана информация об использовании народных пословиц в воспитании младших школьников, нравственном воспитании учащихся.

Ключевые слова: народное творчество, воспитание, пословица, песня, сказка, былина, добродетель.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash, o‘quvchilarni axloqiy jihatdan tarbiyalashda xalq og‘zaki ijodi maqoldan foydalanish to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodiyoti, tarbiya, maqol, qo‘shiq, ertak, doston, fazilat.

KIRISH. (Introduction)

Ma‘lumki, Yoshlarning ta‘lim-tarbiya olishlariga mas‘ul bo‘lgan barcha o‘rinlarda xalq pedagogikasi xazinasidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko‘tarildi. Yoshlarning ma‘naviy- axloqiy tarbiyasi quyi sinflarda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanilganda bu darajaga erishish engil amalga oshadi. O‘rta umumiy ta‘limning birinchi bosqichi bo‘lgan boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning bilim egallashga bo‘lgan qiziqishlari, havasi asosida aqliy qobiliyatlari shakllantiriladi. Aqliy kamolotga uyg‘un tarzda o‘quvchilarning ma‘naviy dunyosi boyitiladi. Axloqiy fazilatlar takomillashtiriladi. O‘quvchilarda mehnatsevarlik, yuksak did, fahm-farosat, nafis his-tuyg‘ular rivojlanib boradi. Boshlang‘ich sinflardayoq iqtisodiy va ekologik tushuncha, ko‘nikma va malakalar tarkib topib boshlaydi. Ta‘lim-tarbiya muassasalarida o‘quvchi-yoshlarning har tomonlama kamol topishiga e‘tibor qaratiladi.

Xalq og‘zaki ijodi xalq pedagogikasining asosiy vositasidir. Xalq pedagogikasi - bu yosh avlodni tarbiyalash bo‘yicha kattalar faoliyatining o‘quv predmeti va turi, g‘oyalar va g‘oyalar, qarashlar va qarashlar va e‘tiqodlar, shuningdek, xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha ko‘nikma va uslublarning umumiyliigi va o‘zaro bog‘liqligi. va yosh avlodni tarbiyalash xalq amaliy san‘atida o‘z ifodasini topdi. Bu millatning yosh avlodga nisbatan mentaliteti va oila va jamiyatdagi tarbiyaviy an‘analari, avlodlar aloqasi va davomiyligidir.

Xalq og‘zaki ijodining tarbiyaviy imkoniyatlari cheksizdir. Bugun jamiyatimiz xalq tajribasidan foydalangan holda, unutilgan antik an‘analarni tiklamoqda, tarbiya nazariyasi va amaliyotining yangi modellarini yaratmoqda. Xalq og‘zaki ijodiga, madaniyatning qadimiy qatlamlariga, bir butun sifatida an‘anaga e‘tibor inson tarbiyasi va kamolotining bitmas-tuganmas manbai sifatida keyingi yillarda ijtimoiy-pedagogik muhitda ayniqsa faol bo‘ldi. Bu xalq og‘zaki ijodi janrlarining funksional xususiyatlari, xalq og‘zaki ijodining

chuqur ma'naviyati va hikmati, milliy madaniyatning avloddan-avlodga o'tish jarayonining uzluksizligi bilan bog'liq.

Yangi asr boshlarida milliy madaniyat, etnik jarayonlar, an'anaviy badiiy ijod, xalq og'zaki ijodiga qiziqish kuchaydi. Olimlar har bir xalqning tarixiy va milliy o'zo'zini anglashidagi alohida o'sishni qayd etib, buni ijtimoiy-psixologik va siyosiy sabablar bilan izohlaydilar. Milliy madaniyatni, uning ildizlarini asrab-avaylash va rivojlantirish tarix va madaniyat yodgorliklariga, an'anaviy xalq amaliy san'atiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni talab qiladigan eng muhim vazifadir. Xalq og'zaki ijodi, xalq urf-odatlarini, marosim va bayramlari, an'anaviy amaliy san'at va tasviriy san'atni qayta tiklash bugungi kunning dolzarb muammosidir. Folklor, uning janrlari, vositalari, usullari xalq hayotining butun manzarasini to'liq to'ldiradi, xalq hayoti, uning axloqi, ma'naviyati haqida yorqin tasavvur beradi. Xalq og'zaki ijodi xalqning ruhini, qadr-qimmatini, xususiyatlarini ochib beradi. Ilm-fan nuqtai nazaridan xalq og'zaki ijodi alohida o'rganishga, puxta baho berishga loyiq hodisadir. Har qanday folklor kichik janrlarda, jumladan, topishmoqlar, maqollar va matallardan kelib chiqadi.

Maqol deganda hayotning eng xilma-xil hodisalarini ifodalovchi va to'liq gap shakliga ega bo'lgan, tuzatuvchi xarakterga ega bo'lgan maqsadli majoziy so'z tushuniladi. Maqollar ishchilarning ko'plab ma'naviy ehtiyojlarini qondirdi: kognitiv va intellektual (tarbiyaviy), ishlab chiqarish, estetik, axloqiy va boshqalar. Maqollar qadimiylilik emas, o'tmish ham emas, xalqning jonli ovozi xalq o'z xotirasida faqat bugun kerak bo'lgan va ertaga kerak bo'ladigan narsanigina saqlaydi. Maqolda o'tmish haqida gapirilsa, u bugun va kelajak nuqtai nazaridan baholanadi – aforizm aks etgan o'tmish xalq ideallari, umid va intilishlariga qay darajada mos kelishiga qarab qoralanadi yoki tasdiqlanadi.

Maqolni hamma xalq yaratadi, shuning uchun u xalqning umumiy fikrini ifodalaydi. Unda xalqning hayotga bergan bahosi, xalq tafakkuri mushohadalari bor. Individual aql tomonidan yaratilgan muvaffaqiyatli aforizm, agar u ko'pchilikning fikrini bildirmasa, xalq maqoliga aylanmaydi.

Maqollar xalqimiz hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy, obrazli mulohazalardan iborat hikmatli so'z bo'lgani uchun undan keng foydalaniladi. Xalqning ijtimoiy, tarixiy, madaniy, maishiy, hayotiy tajribasi umumlashgan holda beriladi. Milliy til tarkibida qoplashgan holda namoyon bo'lgani uchun maqol tarkibidagi so'zlarni boshqasi bilan almashtirib, o'zgartirib bo'lmaydi va buning iloji ham yo'q. Maqollar ko'p asrlik hayotiy tajribalar, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat'iy qutbiylikda ifodalar ekan, ularda har bir so'zning ma'no xilmaxilligi, iboralarning turg'unligi, shakliy barqarorlik ustunlik qiladi. Ammo qo'llanish o'rniga qarab ularning ma'no doirasi doimiy ravishda kengayib boradi. Shuning uchun ham maqoldagi har bir so'zga alohida e'tibor berish kerak. Ularda shunday so'zlar borki, bu so'zlar tarixan butunlay boshqa ma'nolarni anglatgan. Masalan, tuz so'zi bugungi kunda mineral moddani bildiradi. Tarixan bu so'z to'g'ri, odobli; dala, tekislik ma'nolarni anglatgan va maqollardagina saqlanib qolgan : Qiz saqlasang, tuz saqlab. Tuzdagi bilan emas, uydagi bilan bo'l. Shuningdek, mehnat so'zining azob-uqubat, baxtsizlik ma'nosini ham faqat maqollarda

yoki ayrim shevalardagina uchratish mumkin : Mehnat ham egiz - egiz, Davlat ham egiz – egiz.

Maqol tarkibini o'rganar ekanmiz, ularda ko'proq moddiylikdan ko'ra ma'naviy ehtiyoj muhimroq ekanini ta'kidlash joiz. " Kishi yurtida shoh bo'lguncha, o'z yurtida gado bo'l" maqolida ham shu ma'no anglashiladi. Bir xilgi toifa insonlar barcha muammolarini iqtisod (pul) bilan o'lchashadi. Ular uchun moddiylik va turmushning to'kin - sochinligi har qanday tushunchadan ustun turadi. Lekin Bobur yurtini tashlab, o'zga yurtida Vatanini eslab qo'msashi, azoblanib qiynalishidan xulosa chiqarsak, maqoldagi fikrning inson uchun naqadar ibratli ekaniga amin bo'lamiz, aniq tarzda berilganiga ishonch hosil qilamiz. Umuman, Vatan haqidagi xalq maqollarda qiyoslash, zidlash, o'xshatish, taqqoslash ma'nolari yetakchilik qiladi. Yuqorida berilgan maqolda ham Ona Vatan va o'zga yurt, shoh va gadolik motivlari o'zaro zidlanib taqqoslangan. Ma'lum darajada ushbu motivlar qiyoslangan. Ushbu maqol ruslarda " Nachujoy strane i vesna nekrasna " (ma'nosi : o'zga yurtida bahor go'zal emas) tarzida beriladi.

Maqollar o'z va ko'chma ma'nolarga ega bo'lishi bilan diqqatga sazovordir. " Yomon xotin olguncha, bo'ydoq yurgan yaxshiroq" , " Qizi borning nozi bor" , " Yer haydasang kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda "kabi maqollarda o'z ma'no anglashilib turibdi. " Shamol bo'lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi " , " O'tin ayirgan bolta maydonda qolar" , " Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi " , " Bukrini go'r to'g'irlar " kabi maqollar bilan tanishganimizda ko'chma ma'no yashiringanini his qilamiz. Bir qarashda " Shamol bo'lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi" maqoli o'z ma'nosida ham qo'llangandek tuyuladi. Ammo bu hikmatli so'zni hech kim o'z ma'nosida qo'llamaydi. Bir ishni yuzaga chiqishi uchun boshqa ishning ma'lum darajada unga sabab bo'lishi, hayotda uchrab turadigan turli mish-mishlarning rost ekanligini ta'kidlash maqsadida bu maqolni esga olish odat tusiga aylangan. Xalqimiz xalq og'zaki ijodida munosib o'rin olgan ushbu maqolni ko'chma ma'noda tushunmasak, qanday maqsad nazarda tutilgani va asl ma'nosini tushunmay qolishimiz mumkin.

Xalq maqollari yodlash uchun qulay shaklga ega bo'lib, ularning etnopedagogik vosita sifatidagi ahamiyatini oshiradi. Maqollar mustahkam esda qoladi. Ularning yod olishiga so'zlar, turli xil undoshlar, qofiyalar, ritmlar, ba'zan juda mohirona o'ynash yordam beradi. Maqollarning pirovard maqsadi hamisha ta'lim-tarbiya bo'lib kelgan, ular qadimdan pedagogik vosita vazifasini o'tagan. Bir tomondan, ular pedagogik g'oyani o'z ichiga oladi, boshqa tomondan, ular tarbiyaviy ta'sirga ega, tarbiyaviy funktsiyalarni bajaradilar. Maqol va matallar qiyosiy yoki allegorik gap bo'lib, xalqning kundalik donoligini o'z ichiga oladi. Ana shu ikki niholdan tashbeh (topishmoqlarda) va obrazli qiyoslar (matallarda) xalq she'riyatini o'sib boradi.

Qo'shiqlar xalq she'riyatining topishmoq va maqollarga qaraganda ancha murakkab shaklidir. Qo'shiqlardan ko'zlangan asosiy maqsad go'zallikka muhabbat uyg'otish, estetik qarash va didni rivojlantirishdan iborat. Qo'shiq xalq hayotining barcha jabhalari, jumladan, yosh avlod tarbiyasi yuksak poetiklashtirilganligi bilan ajralib turadi. Qo'shiqning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, go'zal kuylashni o'rgatgan bo'lsa, u o'z navbatida go'zallik va ezgulikka o'rgatgan. Bolalar va yoshlarni mehnat tarbiyasida qo'shiqning ahamiyati beqiyos. Yuqorida aytib o'tilganidek, qo'shiqlar mehnat jarayoniga

jo'r bo'ldi va rag'batlantirdi, ular ishchilarning mehnat sa'yohatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirishga hissa qo'shdi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, xalq og'zaki ijodi bolalar va yoshlarning ertak, doston, afsonalar olamida ijodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ta'limning zamonaviy modelini qurishda xalq og'zaki ijodida tizimlashtirilgan ma'naviyat an'analarning ko'p asrlik tarixi topilmalaridan foydalanish zarur.

Adabiyotlar:

1. Baratov Sh. Kichik yoshdagi o'quvchilar faoliyatini baholash. «O'qituvchi» nashriyoti, Toshkent, 1992 y, 45 b.
2. T.Mirzayev O'zbek xalq maqollari - Toshkent, 2016. 7-b.
3. Bozorova M. «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni do'stlik va o'rtoqlik xislarini tarbiyalashda xalq an'alaridan foydalanish». Kand.diss. Toshkent, 1994 y.
4. T. Mirzayev, Sh. Turdimov, M. Jo'rayev, J. Eshonqulov, A. Tilavov "O'zbek folklori" -Toshkent "Tafakkur bo'stoni" 2020.
5. Baturina G.I., Kuzina T.F. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda xalq pedagogikasi. M., 1995.-S. 7-8